

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ

ЗБОРНИК РАДОВА
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

XXXII (12)
(2002)

YU ISSN 0354/7799

Свеска Б: Филолошки одсек

Косовска Митровица
2002

СТАНИСЛАВ СТАНКОВИЋ

ДИЈАЛЕКТИ СРПСКОГА ЈЕЗИКА
НА ТЛУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
(Социолингвистичка скица, ареал и досадашња истраживања)¹

Осврт на данашњу дијалекатску и социолингвистичку слику српскога језика на Косову и Метохији. На земљишту косовскометохијске покрајине — и после великога изгона Срба 1999. године — има и стариначких а понешто и досељеничких дијалекатских формација српскога језика. Главнину аутохтоних српских говора чине два екavsка дијалекта, призренско-тимочки и косовско-ресавски, који су у недавној прошлости покривали издужене делове територије Косова и Метохије, велике просторије на географској осовини југозапад — североисток. У Гори, на крајњем југозападу Покрајине, смештен је специфичан амалгам западномакедонскога и призренско-јужноморавскога дијалекатског комплекса са турским и албанским елементима. На северозападу Косова и Метохије заступљен је ијекавски (у Ибарскоме Колашину) и ијекавско-екавски (на левој обали Ибра у околини Лепосавића и Лешка) говор зетско-сјеничкога типа. Досељенички косметски идиоми махом су ијекавски а ређе екавски, у ту скупину дијалекатских формација спадају говори колониста, углавном Херцеговаца, Црногораца и миграната из данашње југоисточне Србије (понајвише из врањскога краја и са Власине), из прве половине XX века; као и говор пресељеника муслиманске вере из Санцака, претежно из периода после Другога светског рата.

И после 1999. године на косовскометохијском простору призренско-тимочнога дијалекта један број староседелаца остао је на својим имањима и сачувао своју етничку и језичку аутохтоност у јужној Метохији, у Сиринићу на Шар-планини, у самој Грачаници и средишњем Косову, потом у Горњој Морави (у витинском

---

¹ Допуњена верзија излагања на Лингвистичкој трибини Института за српски језик САНУ *Стање српског језика на Косову и Метохији* у Београду 14. новембра 2001. године.

и гњиланском крају), око Новог Брда и у области Косовске Каменице. Међутим, најновији прогон Срба са Косова и Метохије готово да је испразнио велики део земљишта на којему је господарио косовско-ресавски дијалекат. Остале су тек неколике његове оазе у Метохији, у околини Обилића, Вучитрна и Косовске Митровице, у северним прилазним хатарима Приштине, као и у насељима лепосавићке и лештанске поткопаоничке регије. Горанима, исламизираноме словенском становништву у србијскоме делу шарпланинске жупе Гора, прети исељавање или језичка асимилација у агресивном албанском окружењу. Са компактним стариначким српским дијалекатским комплексом на косметском тлу можемо рачунати само на терену зетско-сјеничких говорних типова. А јоште у доба СФРЈ одмакло исељавање носилаца досељеничких српских дијалекатских формација данас је углавном завршено у свим крајевима Косова и Метохије.

Градови и мале вароши, осим Штрпца, дела Ораховца, северне Косовске Митровице и Звечана, Зубиног Потока, Лепосавића и Лешка, остали су без изворних говорника српског језика. Они су сада претежно моноетнички, албански, у њима се српски језик чује само у говору данашњих Бошњака а његова писана реализација и ћирилично писмо може се срести једино на запуштеним и често разореним православним гробљима. Тако су заувек нестале језичке индивидуалности српских урбаних заједница, данас се у нашем косовскометохијском лингвистичком корпусу више **не може говорити о феномену језик града.**

Изгнани Срби, и из руралних, и из градских косметских средина, већма живе у великим градовима централне Србије, Војводине и Црне Горе. У новим социјалним условима њихови аутохтони идиоми су изложени појачаноме утицају стандарднојезичкога система.

Најновији историјски развој српско-албанског сукоба донео је преосталим Србима на Косову и Метохији неслућене промене у свим општецивизацијским сферама живљења. Неколика повећа села на централном Косову и у Горњој Морави постају административна, културно-просветна и здравствена српска средишта. У северни део Косовске Митровице, у Звечан и у Лепосавић усељавају се расељени факултети Универзитета у Приштини. Јавну и службену комуникацију на Косову и Метохији у последње две године обележава широка употреба албанског и енглеског језика и веома редукована употреба српског језика. У институцијама привремене косметске самоуправе и њеним јавним сервисима не поштује се право Срба на употребу српског језика и ћириличног писма. Језички израз у гласилима Унмика и Кфора за информисање грађана српске националности у знатној мери одступа од нашега стандарднојезичког система. Међународна управа допушта и мењање назива градова и села, улица и тргова и уклањање српских натписа на јавним објектима и путоказима.² Припадници појединих слојева средњег и млађег српског нара-

² У организацији Филозофског факултета у Косовској Митровици 15. и 16. новембра 2002. у Звечану и Косовској Митровици одржан је научни скуп *Српски језик у контексту актуелне језичке политике на Косову и Метохији*. Већина реферата обухватила је две тематске целине: а) *Српски језик у службеној и јавној комуникацији на Косову и Метохији* и б) *Програми даљег проучавања српских дијале-*

штаја у унутрашњости Косова и Метохије, у српским областима у непосредном албанском окружењу, често уз изворну дијалекатску и усвојену стандарднојезичку компетенцију са регионалним изговором имају и донекле стечену албанску и/или енглеску језичку компетенцију.

У доскора искључиво руралној призренско-јужноморавској Грачаници данас живи повелик број урбаних Срба изгнаних из Приштине, затим многи службеници Унмикове администрације и представници међународних невладиних организација. Грачаница је седиште одређених цивилних установа Републике Србије и српске администрације Града Приштине. Она је и културно-просветни и медицински центар Срба из средишњег и јужног Косова. Северна Косовска Митровица се, пак, налази на размеђи двају аутохтоних српских дијалеката, косовско-ресавског и зетско-сјеничког; у тој данас најурбанијој српској средини на Косову и Метохији, поред стариначког косовскомитровачког живља, прибежиште су нашли и многи Срби из осталих косметских дијалекатских простора; ту су и неки од факултета Универзитета у Приштини на којима студирају представници различитих дијалекатских компетенција, ту раде и бораве говорници више регистара српског стандардног језика. У њој су смештени делови војних и цивилних институција међународне управе на Косову и Метохији, као и поједина одељења цивилних установа Републике Србије. Речене социјалне промене у Грачаници и северној Косовској Митровици граде занимљив терен за социolingвистичка истраживања. У новим друштвеним и језичким приликама владају специфични односи између и унутар више варијетета српског језика, који се често, код не малог броја говорника, у одређеним животним и пословним ситуацијама срећу у директном контакту са неким од присутних инојезичких система.

Ареал стариначких дијалекатских формација на тлу Косова и Метохије. Како стоји у дијалектолошкој литератури, косовскометохијски предели су завичај двају доследно екавских српских дијалеката, призренско-тимочког и косовско-ресавског, које су миграције српског становништва махом у доба турске владавине разнеле у друге крајеве Србије — призренско-јужноморавски до Сталаћа, а косовско-ресавски до Ђердапа. Гранична линија између ова два стариначка дијалекатска комплекса на земљишту Косова и Метохије полазила је од србијско-албанске државне међе југозападно од Дечана, секла Метохију, прелазила преко планине Чичавице, избијала на Ситницу и Лаб, пролазила источно од Подујева и излазила у Косаницу. Призренско-јужноморавски дијалекат обухватао је јужну половину Метохије, Ђаковицу, Призрен и Ораховац; Сретечку жупу и Сиринић на Шар-планини; јужно и централно Косово, Стари Качаник, Урошевац, Штимље, Липљан, Јањево и Грачаницу; област Горње Мораве, Витину, Летницу и Ѓњилане, новобрдски и ко-

---

кија и других идиома српског језика на Косову и Метохији. Двадесет и седам језичких стручњака из свих наших универзитетских центара и колега Ненад Вујадиновић са Универзитета у Скопљу после дводневне расправе усвојили су закључке о статусу српског језика на Косову и Метохији данас и с њима су упознали Унмикову администрацију, Привремене институције самоуправе на Косову и Метохији, органе Републике Србије, Републике Црне Горе и СРЈ, те домаћу и међународну јавност.

совскокаменички крај. Косовско-ресавски се говорио у северној половини Метохије, у околини Дечана и Пећи, у Подгору и Прекорупљу, у области Вучитрна и Косовске Митровице, у крајевима око Подујева и у насељима на десној обали Ибра у поткопаоничким лепосавићким и лештанским пределима.

У Гори, на крајњем југозападу Косова и Метохије, у седамнаест насеља живе Горани, посебна словенска етнокултурна заједница муслиманске вере, исламизирана од друге половине XV до средине XIX stoleћа, чији локални говор има западно-македонску дијалекатску базу са елементима призренско-јужноморавског комплекса и са видним утицајима албанског и турског језика. У деловима Горе који припадају Албанији има јоште девет аутохтоних горанских насеља. Горани су настањени и у два полошка села у Македонији у којима представљају само један од слојева меснога становништва.

Зетско-сјенички дијалекат на простору Косова и Метохије покрива крајеве северно од Мокре горе и северозападно од Косовске Митровице и Звечана у источним пределима Ибарског Колашина, као и насеља на левој обали Ибра у околини Лепосавића и Лешка.

Досадашња истраживања српских дијалеката на косовскометохијском земљишту. На Округлом столу о научном истраживању Косова (САНУ, Одбор за проучавања Косова, 1988) Павле Ивић је дао преглед важнијих прилога из области класичне дијалектологије и пописао послове који су на Косову и Метохији остали необављени. Тада смо о дијалекатској стварности у појединим призренско-јужноморавским говорима на косметском простору имали две монографије Миливоја Павловића (*Говор Срејшечке жупе*, 1939. и *Говор Јањева, Међудијалекатски и миксо-глојтски процеси*, 1970) и једну Михаила Стевановића (*Ђаковачки говор*, 1950), као и више проблемски разнородних обавештења из пера Данила Барјактаревића, Ронел Александер, Павла Ивића и Слободана Реметића. Прва студија М. Павловића донела је „опис једног периферијског говора који умногоме одступа од просечног лика говора призренско-тимочке области“ (Ивић 1994, 59); формирање и развој сретечног идиома аутор објашњава у светлости порекла становништва и језичког стања у говорима ближих и даљих дијалекатских подручја. Миливој Павловић се истим методолошким поступком користио и у анализи грађе из јањевског говора; дијалекатски материјал је посматрао у перспективи варијације, коју је, пак, често тумачио различитим пореклом тамошњих породица. У студији о ђаковачком говору М. Стевановић је преузео Павловићев метод рада, тј. донео је „приличну количину по правилу добро забележене грађе уз доста дискусије“ (Ивић 1994, 60) и истакао значај миграцијских покрета за формирање говорних особина Срба у ондашњој Ђаковици. О фонетским и морфолошким карактеристикама гњиланског говора обавештава нас подужи чланак Данила Барјактаревића, који је по један прилог посветио и стариначком приштевском идиому и говорним особинама појединих насеља у јужном и средишњем Косову, у пределима између Урошевца и Приштине. У једном од поглавља у Барјактаревићевој монографији о говору Срба у Метохији налазе се (али без бележења акцента) подаци о неким јужнометохијским идиомима. Иначе, његово бележење акцента у на-

уци се узима са резервом: Барјактаревић региструје слушни утисак који је оставио изговорени пример, а не фонолошку вредност акцента (Ивић 1991, 218). Ронел Александер је у својој студији о призренско-тимочкој акцентуацији дала детаљан опис акценатских система у деклинацији и конјугацији говора трију косовско-метохијских села: Дворана у Метохији, Грачанице у средишњем Косову и Пасјана у Горњој Морави код Гњилана. У фонолошким описима српскохрватских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом своје место је у коауторском раду Павла Ивића и Слободана Реметића добио призренско-јужноморавски говор Ораховца у Подрими, као и два косовско-ресавска пункта Тучеп код Истока и Србовац у долини Ибра код Звечана.

До Округлог стола о научном истраживању Косова (1988) са косовско-ресавскога дијалекатског подручја располагали смо, како је тада био утврдио П. Ивић, „само једним крупним делом, али оно се стварно издваја[ло] својим значајем“. То је двотомни (I/1932. и II/1935) *Речник косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића, који је утемељен на акцентованој грађи махом из пишчевога матерњег вучитрнског говора. Из косовскометохијске косовско-ресавске области је и рани извештај Г. Елезовића *Дијалектолошко истраживање од Вучитрне до Пећи* из 1911. и опсежни *Извештај г. др. Михаила Сивановића о дијалекатском истраживању Метохије* из 1938. године. У већем делу монографије *Говор Срба у Метохији* и јоште у трима значајним студијама Данила Барјактаревића наилазимо на релативно солидна обавештења о косовско-ресавским говорима у северној Метохији, у околини Вучитрне и Косовске Митровице и лепосавићкој комуни, али не и на њихове целовите описе.

Божидар Видоески је донео опис фонолошкога система говора села Млике у шарпланинској жупи Гора а Данило Барјактаревић обавештење о говорним особинама Ибарскога Колашина.

Павле Ивић је 1988. године у својој стратегији даљег испитивања српских говора на Косову и Метохији истакао да предност треба дати студијама о говору града Призрена, Сириниће жупе, Призренске горе и околине Косовске Митровице, опису акценатских система двају косовско-ресавских, као и неких најзападнијих и најјужнијих призренско-јужноморавских говора и изради дијалекатскога речника са просторја последње зоне, те, свакако, истраживањима социјалне раслојености урбаних косметских говора. Идући за Ивићевим препорукама, наши лингвисти су објавили неколике монографије и више краћих класичних дијалектолошких прилога о српским (и горанским) говорним типовима на земљишту ове покрајине.

Књига Слободана Реметића *Српски призренски говор I (Гласови и облици)* из 1996. године пружила нам је најсадржајнији опис једнога призренско-јужноморавскога говора са косовскометохијскога тла. Дајући обиље прецизно забележене грађе и сагледавајући основну структуру говора Срба у Призрену, аутор је потражио и дао одговор (користећи се и материјалом из збирке Димитрија Чемерицића) на питање његове генезе. Лепо уоченим и у расправи ауторитативно изнетим чињеницама Реметић је показао и закључио „да је призренски говор изразито српски“, и то „изразити представник метохијског, односно косовско-метохијског, типа призрен-

ско-јужноморавског дијалекта“. Студија Радосава Ђуровића *Лейнички говорни шии* (2000) доноси у последњем часу својега постојања на аутохтономе терену до-некле истргнуту грађу о говорним особинама ове католичке жупе на северним па-динама Скопске Црне горе у Горњој Морави која, пак, како каже аутор, потврђује да је то „у основи призренско-тимочка дијалекатска структура са елементима меша-них и прелазних говора“. Овај рад не достиже очекивану исцрпност и не искључује потребу даљег проучавања летничкога говора. Са призренско-јужноморавскога дијалекатскога подручја је и један коауторски прилог Недељка Богдановића и Ви-лотија Вукадиновића у којему се контрастирају говор Грачанице и говор Извора код Новог Брда. Недељко Богдановић је објавио и два кратка прегледна чланка о говорним особинама Великога Алаша и Словиња код Липљана.

Будући да не располажемо целовитим описом косовско-ресавских говора на севернометохијском земљишту, са нестрпљењем се очекује објављивање (одбрање-не) докторске дисертације Милете Букумирића *Говори Северне Метихије* (Фило-зофски факултет, Нови Сад, 1998). Ова монографија би требало да ублажи недоста-так опсежнијих дијалектолошких прилога и да исправи извесне Барјактаревихеве пропусте. Додуше, М. Букумирић је из грађе снимљене за докторску дисертацију ексцерпирео и у неколиким краћим прилозима саопштио неке од акценатских, тво-рбених и синтаксичких особина појединих севернометохијских говора. Из пера Милосава Вукићевића имамо три невелика чланка о говорима косовско-ресавскога типа: у првом нас обавештава о акценту вучитрнскога говора, у другом о говору Ср-ба у пределима Малога Косова у средишњем току Лаба, а у трећем о говорним осо-бинама села Доња Брњица код Приштине.

Године 2001. Радивоје Младеновић је објавио капиталну студију о говору Го-рана у србијскоме делу шарпланинске жупе Гора. Он је добро обавештен о постоје-ћој етнографској и лингвистичкој литератури, дао је богат материјал и, поред оста-лога, уверљиво је устврдио да је горански говор „већином својих особина рубни [за-падномакедонски] говор са типичним периферним архаизмима и инфилтрацијом појединих српских црта“. Нека своја запажања о овоме и о говору Сиринићке жупе на југозападу Косова и Метохије Р. Младеновић је износио у краћим текстовима; сада је већина тих чланака обухваћена реченом монографијом. Маринко Божовић је аутор двеју књига о дијалекатским типовима српскога језика на северозападу и на крајњем северу данашњег косовскометохијског земљишта. У првој, *Говор Ибар-ског Колашина* (2002²), даје опис једнога периферијскога зетско-сјеничкога говора на двема обалама Ибра између северних падина Мокре горе и јужних падина Рого-зне. На овоме говорном подручју, према Божовићевом бележењу рефлекса јата, ме-шају се ијекавски са екавским идиомима. У другој, *Говори Средњег Ибра* (1993), дијалекатску област Поибарја од Косовске Митровице до Рашке М. Божовић дели на четири говорне зоне. Три су зетско-сјеничке, а четврта косовско-ресавска. Ова два дијалекта, како грађа показује, контактирају на десној обали Ибра у лепоса-вићко-лештанској регији.

Иако је овај преглед досадашњих истраживања дијалеката српског језика на тлу Косова и Метохије усредсређен на дијалектологију у најужем значењу тога термина, на крају, свакако, треба истаћи да је ономастикон ове покрајине, захваљујући Одбору за ономастику САНУ, у два последња десетлећа XX века проучен у већини насеља у којима су до 1999. године живели Срби и Бошњаци. Сакупљена и објављена грађа и из Метохије и са Косова показује да је на овом земљишту основни ономастички слој српски, што потврђује било која, чак и најповршнија анализа. На исти закључак упућује и ономастикон Ругова, метохијске области из које су јоште пре два и по века потиснути Срби, али у којој њени садашњи житељи Албанци „у свом говору чувају преко две трећине микротопонима са српским елементима“ (Стијовић 1997, 204). Међу истакнутим истраживачима ономастичке грађе на тлу Косова и Метохије налазе се Светозар Стијовић (Пећи Подгор, јужни, средишњи и западни), Милета Букумирић (Прекорупље, Гораждевац, предели јужне Метохије и јужног Косова, Сиринићка жупа), Алија Џоговић (Проклетије, дечански и ђаковачки крај, Гора), Љубисав Ћирић (Изморник); значајне трагове у овој области оставили су и Недељко Богдановић, Маринко Божовић, Вилотије Вукадиновић, Милосав Вукићевић, Голуб Јашовић, Драган Лилић, Јаворка Маринковић, Драган Микетић, Радислав Пумпаловић, Данило Стијовић, Владимир Цветановић, Братислав Шурбатовић.

Реч на крају. Систематска теренска истраживања српских говора на тлу Косова и Метохије нису завршена. Задатак који стоји пред нашом науком о српском језику је обиман и скопчан је са многим тешкоћама: рад на терену је знатно отежан а не може се одложити; у будућим проучавањима приоритет треба дати описима дијалекатских типова на неистраженим подручјима, пописима ономастичке грађе и пословима лингвистичке географије. Данас знамо да смо за многе крајеве задоцнили, насилне промене етничке слике Косова и Метохије траже да материјал пописујемо од информатора у прогонству, расутих по осталој Србији и Црној Гори. А заувек је, изгледа, изгубљен корпус досадашње социјалне раслојености свих урбаних и многих руралних српских идиома, као и колективи носилаца резултата језичких интерференција у билингвалним косовскометохијским срединама.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ronelle Alexander, *Torlak Accentuation*, Slavistische Beiträge 94, Verlag Otto Sagner, München 1975, 3–806.
2. Данило Барјактаревић, *Прилог проучавању акценатајске системе косовске говорне зоне*, *Gjurmime Albanologjike* 1, Prištine 1962, 75–89 (Библ. јед. преузета из: Ивић 1991, 222). (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 159–180).
3. D. Barjaktarević, *Jezičke osobine leposavičke komune*, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* VII–VIII (1962–1963), Priština 1964, 417–434.
4. Dr Данило Барјактаревић, *Средњоибарска говорна зона*, Зборник Филозофског факултета у Приштини II (1964–1965), Приштина 1965, 57–113.
5. Dr Danilo Barjaktarević, *Neke osobine kosovskog dijalekatskog tipa*, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* IX (1964), Priština 1965, 417–435.

6. Данило Барјактаревић, *Говорне особине Гњилана*, Gjurmime Albanologjike 2, Приштина 1965, 57–103 (Библиј. јед. преузета из: Ивић 1991, 222). (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 226–299).
7. Д. Барјактаревић, *Пришћина у говору Срба сјаринаца*, Зборник Филозофског факултета у Пришћини IV/A, Пришћина 1967, 41–69. (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Пришћина 1977, 181–225).
8. Danilo Barjaktarević, *Migracije i njihove posledice u kosovskom dijalekatskom tipu*, Gjurmime Albanologjike 3, Fakulteti filozofik i Prishtinë, Prishtinë 1966, 53–67. (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Пришћина 1977, 136–158).
9. Данило Барјактаревић, *Истјоријски развој косовско-мејхоијских говора*, Академија наука и уметности Косова, Посебна издања XI, Одељење језичких и књижевних наука и уметности 7, Пришћина 1986, 1–140.
10. Барјактаревић Данило, *Косовски дијалекатјски јиј*, Зборник Филозофског факултета у Пришћини VIII/A, Пришћина 1971, 1–33. (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Пришћина 1977, 11–61).
11. Д. Барјактаревић, *Косовски дијалекатјски јиј (Насјтавак)*, Зборник Филозофског факултета у Пришћини IX, Пришћина 1972, 1–58. (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Пришћина 1977, 61–135).
12. Данило Барјактаревић, *Пресек развоја говорних особина Ибарског Колашина*, Врањски гласник IX, Врање 1973, 249–262. (Прештампано у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Пришћина 1977, 414–430).
13. Др Данило Барјактаревић, *Акценатјска ситјуација у косовској дијалекатјској зони*, Књижевност и језик XXII/2, Београд 1975, 302–310.
14. Данило Барјактаревић, *Дијалектјолошка истјраживања*, Јединство, Пришћина 1977, 3–434.
15. Др Данило П. Барјактаревић, *Говор Срба у Мејхоији*, Јединство, Пришћина 1979, 5–336.
16. Недељко Богдановић, Вилотије Вукадиновић, *Једна језичка јаралела*, Баштина 1, Пришћина 1991, 102–111.
17. Недељко Богдановић, *Нека зајажсања о говору Великог Алаша код Липљана*, Баштина 3, Пришћина 1992, 39–45.
18. Недељко Богдановић, *Говор села Словиња*, Српски језик IV/1–2, Београд 1999, 269–276.
19. Маринко Божовић, *Говори Средњега Ибра*, Универзитет у Пришћини, Пришћина 1993, 3–340.
20. Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*, Институт за српску културу — Пришћина, Лепосавић 2002², 3–206.
21. Милета Букумирић, *Говори северне Мејхоије*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад 1998, 3–409.
22. Милосав Вукићевић, *О акцентју у вучићрнском говору данас*, у: Огледи из дијалектолошких истраживања, Филолошки факултет у Пришћини, Пришћина 1993, 67–76.
23. Милосав Вукићевић, *Говор Срба у Малом Косову*, Зборник Филолошког факултета у Пришћини III, Пришћина 1993, 32–51.
24. Милосав Вукићевић, *Особине говора Доње Брњице код Пришћине*, у: Огледи из дијалектолошких истраживања, Филолошки факултет у Пришћини, Пришћина 1993, 85–97.
25. Др Радосав Ј. Ђуровић, *Лейинчки говорни јиј*, Филолошки факултет Пришћина, Врање 2000, 3–199.
26. Гл. Елзовић, *Извешћај са дијалектјолошког јућовања од Вучићрна до Пећи*, СДЗб II, Београд 1911, 464–473.

27. Глиша Елезовић, *Речник косовско-меџохиског дијалекта I*, СДЗб IV, Београд 1932, I–XXIII+1–477.
28. Глиша Елезовић, *Речник косовско-меџохиског дијалекта II*, СДЗб VI, Београд 1935, 1–587.
29. Гл. Елезовић, *Један оглед нашег говора из Ораховца у Подрими код Призрена*, ЈФ XVIII, Београд 1949–1950, 133–140.
30. Павле Ивић, *Дијалектолошка истраживања српских говора Косова и Меџохије*, Зборник Округлог стола о научном истраживању Косова, Научни скупови САНУ XLII, Одељење језика и књижевности — Одбор за проучавање Косова 1, Београд 1988, 115–119 [Препечатано у: Из српскохрватске дијалектологије (Изабрани огледи III), Просвета, Ниш 1991, 215–223].
31. Павле Ивић, *Дијалектолошка истраживања говора призренско-тимочке зоне*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу — Институт за српски језик САНУ, Београд — Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш 1994, 55–71.
32. Павле Ивић, *Два старијачка српска дијалекта на тлу Косова и Меџохије*, Задужбина 47, Београд 1999, 6.
33. Радивоје Младеновић, *Говор шарљанинске жује Гора*, СДЗб XLVIII, Београд 2001, 1–606.
34. Миливој Павловић, *Говор Срећечке жује*, СДЗб VIII, Београд 1939, 1–353.
35. Др Миливој Павловић, *Говор Јањева, Међудијалекатски и миксоглотски процеси*, Матица српска, Нови Сад 1970, 1–208.
36. Слободан Рметић, *Српски призренски говор I (Гласови и облици)*, СДЗб XLII, Београд 1996, 319–614.
37. Михаило Стевановић, *Извештај г. др. Михаила Стевановића о дијалекатском истраживању Меџохије*, Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VI (1938), Београд 1939, 56–69.
38. М. Стевановић, *Ђаковачки говор*, СДЗб XI, Београд 1950, 1–152.
39. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja LV, Odeljenje društvenih nauka 9, Sarajevo 1981, 8 непацинарих + 1–828 + карта.
40. Светозар Стијовић, *Развој српске опомасићке науке у последњој четвртини века*, ЈФ LIII, Београд 1997, 203–210.